

INGLIZ TILINI O‘QITISHDA TALABA MARKAZLI YONDASHUVNI QO‘LLASHDAGI MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI

Jo'rayeva Zamira Ishmuminovna

Navoiy davlat universiteti o'qituvchisi

Normatova Nodira Suyundikovna

Navoiy davlat universiteti o'qituvchisi

Murodillayeva Fotima Obidjon qizi

Navoiy davlat universiteti talabasi

Ochilova Sevara Mamatqobulovna

Navoiy davlat universiteti talabasi

Annotatsiya.

Ushbu maqolada ingliz tilini o‘qitishda talaba markazli yondashuvni joriy etish jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularning samarali yechimlari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida talabalarda uchraydigan psixologik to‘siqlar, xususan, til o‘rganishdagi xavotir (language anxiety), o‘qituvchining nazoratni yo‘qotish qo‘rquvi, vaqt va resurslar tanqisligi hamda auditoriyadagi individual farqlar muammo sifatida ko‘rib chiqiladi. Mazkur muammolarni bartaraf etishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar, jumladan, kechiktirilgan xatolarni tuzatish (delayed feedback), “Flipped Classroom” modeli, differensial ta’lim hamda interaktiv metodlar (“Think-Pair-Share”, “Gallery Walk”, “Information Gap”, “Jigsaw”)ning samaradorligi asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari talaba faolligini oshirish, mustaqil fikrlashni rivojlantirish va samarali o‘quv muhitini yaratishda ushbu yondashuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: talaba markazli ta’lim, ingliz tilini o‘qitish, language anxiety, delayed feedback, flipped classroom, differensial ta’lim, interaktiv metodlar, speaking ko‘nikmalari, o‘quv faolligi

Global integratsiya va axborot texnologiyalari shiddat bilan rivojlanayotgan XXI asrda ingliz tili shunchaki fan emas, balki dunyoga chiqishning asosiy muloqot vositasiga aylandi. Bu o‘z navbatida ta’lim paradigmasini tubdan o‘zgartirishni — an’anaviy,

o'qituvchiga yo'naltirilgan (Teacher-Centered) modeldan talaba markazli (Student-Centered Learning - SCL) modelga o'tishni taqozo etmoqda. Bugungi kunda ta'limning dolzarbligi talabaga tayyor bilimlarni berishda emas, balki ularda "4C" ko'nikmalarini (tanqidiy fikrlash, ijodkorlik, hamkorlik va muloqot) shakllantirishda namoyon bo'lmoqda.

Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, talaba markazli yondashuv shunchaki uslubiy tanlov emas, balki zaruriyatdir. Mashhur pedagog-olim L.Vygotskiyning "ijtimoiy konstruktivizm" nazariyasiga ko'ra, bilim ijtimoiy muloqot va faol harakat jarayonida samaraliroq o'zlashtiriladi. Shuningdek, K.Rogers tomonidan ilgari surilgan gumanistik ta'lim tamoyillari talabaning darsda emotsional xavfsizligi va uning qiziqishlari o'quv jarayonining markazida turishi lozimligini isbotlaydi. Ingliz tilini o'qitishda bu yondashuv talabada "Learner Autonomy" (o'quvchi mustaqilligi) va ichki motivatsiyani uyg'otishning eng samarali yo'li hisoblanadi.

Biroq, zamonaviy metodikaning ushbu afzalliklariga qaramay, amaliyotda jiddiy qarshiliklar va muammolar mavjud. Ko'pgina oliy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida talabalar uzoq yillik "passiv tinglovchi" roldan chiqa olmasliklari, o'qituvchilarning esa darsda nazoratni yo'qotishdan (classroom management issues) yoki belgilangan akademik dasturni (syllabus) bajarolmay qolishdan qo'rqishlari SCL yondashuvini to'liq joriy etishga to'sqinlik qilmoqda. Shuningdek, talabalarning xato qilishdan qo'rqishi (language anxiety) muloqotga asoslangan darslarning samaradorligini pasaytirmoqda.

Talaba markazli yondashuvning asosi talabaning o'z o'rganish jarayoni uchun mas'uliyatni his qilishidir.

Holec (1981): O'quvchi avtonomiyasining "otasi" hisoblangan ushbu olimning fikricha, avtonomiya — bu "o'z o'rganish jarayoniga mas'ul bo'lish qobiliyati"dir. Maqolada shuni ta'kidlash mumkinki, talaba markazli yondashuvda o'qituvchining vazifasi ma'lumot berish emas, balki talabada mana shu qobiliyatni shakllantirishdan iborat.

Benson (2011): Uning ta'kidlashicha, avtonomiya talabaga darsdan tashqarida ham mustaqil til o'rganish imkonini beradi. Bu dars soatlari kam bo'lgan sharoitda juda muhim argumentdir.

Stephen Krashen (1982): U o'zining "Affective Filter Hypothesis" nazariyasida shuni aytadiki, agar talabada qo'rquv, hayajon yoki o'ziga ishonchsizlik bo'lsa, u tildagi ma'lumotni qabul qila olmaydi. Talaba markazli yondashuv darsdagi stressni kamaytiradi va "filtr"ni ochishga yordam beradi, natijada talaba tilni tabiiyroq o'zlashtiradi.

Ushbu maqolada ingliz tilini o'qitishda talaba markazli yondashuvning nazariy asoslari va uning bugungi kundagi pedagogik ahamiyati tahlil qilinadi. Shu bilan birga, jarayonda yuzaga keladigan psixologik va metodik muammolar ko'rib chiqilib, ularni bartaraf etishda xalqaro tajriba va zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish imkoniyatlari bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi.

Zamonaviy ta'lim tizimida talaba markazli yondashuvni joriy etish muhim pedagogik yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Biroq, ushbu yondashuvni amaliyotga tatbiq etishda bir qator muammolar yuzaga kelmoqda. Tadqiqotlar, jumladan Scrivener (2011) tomonidan olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, asosiy to'siqlardan biri talabalarda o'ziga bo'lgan ishonchning pastligi va xato qilishdan qo'rqish hissining mavjudligidir. An'anaviy o'qitish tizimida o'qituvchi xatolarni darhol tuzatuvchi "nazorat qiluvchi" rolini bajargani sababli, talabalarda til o'rganish jarayoniga nisbatan xavotir (language anxiety) darajasi yuqori bo'ladi.

Mazkur muammoni bartaraf etishda xatolarni tuzatish strategiyasini o'zgartirish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, muloqot jarayonida talabaning nutqini to'xtatmaslik, balki mashg'ulot yakunida umumiy xatolarni kechiktirilgan tahlil (delayed feedback) asosida muhokama qilish samarali natija beradi. Bu yondashuv talabalarda xato qilish tabiiy jarayon ekanligi va u jazolanmasligi haqidagi ijobiy psixologik muhitni shakllantiradi.

Yana bir muhim muammo o'qituvchilarda "nazoratni yo'qotish" qo'rquvi bilan bog'liq. Talaba markazli darslarda o'qituvchining roli o'zgarishi natijasida sinfda tartibni saqlash qiyinlashishi mumkin. Bu esa ayrim pedagoglarda noaniqlik hissini yuzaga

keltiradi. Ushbu vaziyatda “aralashmasdan kuzatish” (monitoring without interfering) strategiyasini qo‘llash tavsiya etiladi. O‘qituvchi guruhlar faoliyatini kuzatib boradi, lekin bevosita aralashmaydi va faqat zarur holatlarda yo‘naltiruvchi sifatida ishtirok etadi. Ur (1996) ta’kidlaganidek, samarali dars o‘qituvchining nutqi bilan emas, balki talabalar nutqining faolligi (Student Talk Time) bilan belgilanadi.

Bundan tashqari, vaqt va resurslar tanqisligi ham muhim muammolardan biri hisoblanadi. Talaba markazli faoliyatlar ko‘proq vaqt talab qilgani sababli, o‘qituvchilar o‘quv dasturini to‘liq qamrab ololmaslikdan xavotirlanadilar. Ushbu muammoning samarali yechimi sifatida “Flipped Classroom” modeli taklif etiladi. Ushbu modelga ko‘ra, talabalar yangi mavzular bilan darsdan oldin mustaqil ravishda tanishadilar, dars jarayoni esa amaliy faoliyat va muloqotga yo‘naltiriladi. Natijada dars vaqtidan yanada unumli foydalanish imkoniyati yaratiladi.

Talabalar bilim darajasining turlicha bo‘lishi ham talaba markazli yondashuvni amalga oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bunday holatda differensial ta’lim yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Tomlinson (2001) tomonidan ilgari surilgan ushbu yondashuvga ko‘ra, topshiriqlar talabalarning individual imkoniyatlariga mos ravishda moslashtiriladi. Masalan, yuqori darajadagi talabalarga tahliliy va tanqidiy vazifalar berilsa, nisbatan past darajadagi talabalarga ma’lumotni aniqlash va tavsiflashga yo‘naltirilgan topshiriqlar beriladi. Bu esa har bir talabaga o‘z imkoniyatlari doirasida rivojlanish imkonini yaratadi.

Talaba markazli muhitni shakllantirishda sinfning jismoniy tashkil etilishi ham muhim rol o‘ynaydi. An’anaviy qator shaklidagi joylashuv talabalar o‘rtasidagi muloqotni cheklaydi. Shu sababli partalarni aylana, “U” shakli yoki kichik guruhlar ko‘rinishida joylashtirish tavsiya etiladi. Bu esa talabalar o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqotni rag‘batlantiradi va o‘qituvchi markaziy rolini kamaytiradi.

Amaliy metodlar sifatida “Think-Pair-Share” texnikasi alohida ahamiyatga ega. Ushbu usulda talabalar avval mustaqil fikr yuritadilar, so‘ngra juftlikda muhokama qiladilar va yakunda umumiy guruh bilan fikr almashadilar. Bu esa talabalarning ishtirokini oshiradi va psixologik bosimni kamaytiradi. Shuningdek, “Gallery Walk” metodi orqali talabalar jismoniy harakatga jalb qilinadi va bu ularning diqqatini oshirishga

xizmat qiladi. “Information Gap” topshiriqlari esa muloqotni tabiiy ehtiyojga aylantiradi, chunki talabalar ma’lumot almashish orqali vazifani bajarishga majbur bo’ladilar.

Dars jarayoniga talabalarni jalb etishda “Student-Led Sections” yondashuvi ham samarali hisoblanadi. Bunda darsning ma’lum qismi talabalar tomonidan boshqariladi, bu esa ularda mas’uliyat hissini shakllantiradi. Shuningdek, “Jigsaw” metodi orqali talabalar o‘zaro hamkorlikda ishlashga undaladi, bunda har bir talaba umumiy natija uchun muhim bo‘lgan ma’lumot egasiga aylanadi.

Xulosa qilib aytganda, talaba markazli yondashuvni samarali amalga oshirish o‘qituvchidan nafaqat metodik bilim, balki psixologik va texnologik kompetensiyalarni ham talab etadi. Zamonaviy raqamli vositalar ushbu jarayonni qo‘llab-quvvatlashda muhim yordamchi bo‘lib xizmat qiladi. To‘g‘ri tanlangan strategiyalar orqali dars jarayonini samarali, interaktiv va talaba ehtiyojlariga mos tarzda tashkil etish mumkin.

Yuqoridagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, talaba markazli ta’limni samarali joriy etish faqat metodlarni o‘zgartirish bilan cheklanmaydi, balki o‘quv jarayonining barcha komponentlarini kompleks qayta tashkil etishni talab etadi. Talabalarda uchraydigan psixologik to‘siqlar, xususan, xato qilishdan qo‘rqish va o‘ziga ishonchsizlik holatlari o‘quv faoliyatiga sezilarli salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, dars jarayonida qulay psixologik muhitni yaratish, xatolarga nisbatan ijobiy yondashuvni shakllantirish va kechiktirilgan baholash usullaridan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bundan tashqari, o‘qituvchining an’anaviy nazoratchi rolidan fasilitator roliga o‘tishi talaba faolligini oshirishda muhim omil hisoblanadi. Bu jarayonda “monitoring without interfering” strategiyasi hamda talabalarning nutqiy faolligini oshirishga qaratilgan yondashuvlar dars samaradorligini belgilovchi asosiy mezon sifatida namoyon bo‘ladi. Vaqt va resurslar bilan bog‘liq muammolarni hal etishda esa “Flipped Classroom” modeli orqali nazariy bilimlarni mustaqil o‘zlashtirish va dars vaqtini amaliy faoliyatga yo‘naltirish samarali yechim sifatida xizmat qiladi.

Shuningdek, auditoriyadagi individual farqlarni hisobga olish, differensial yondashuvni qo‘llash va topshiriqlarni talabalar darajasiga moslashtirish har bir talabaning faol ishtirokini ta’minlaydi. Darsni tashkil etishda interaktiv metodlardan, jumladan,

“Think-Pair-Share”, “Gallery Walk”, “Information Gap” va “Jigsaw” kabi usullardan foydalanish talabalarning muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishga, mustaqil fikrlashini kuchaytirishga hamda hamkorlik muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, talaba markazli yondashuvni muvaffaqiyatli amalga oshirish o‘qituvchidan yuqori darajadagi metodik, psixologik va texnologik kompetensiyalarni talab etadi. Zamonaviy ta’lim sharoitida raqamli vositalardan samarali foydalanish ushbu jarayonni yanada optimallashtirish imkonini beradi. Natijada, o‘quv jarayoni yanada samarali, interaktiv va talabaning individual ehtiyojlariga moslashgan tizimga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Scrivener, J. (2011). *Learning Teaching: The Essential Guide to English Language Teaching* (3rd ed.). Macmillan Education.
2. Ur, P. (1996). *A Course in Language Teaching: Practice and Theory*. Cambridge University Press.
3. Tomlinson, C. A. (2001). *How to Differentiate Instruction in Mixed-Ability Classrooms* (2nd ed.). ASCD.
4. Harmer, J. (2007). *How to Teach English*. Pearson Longman.
5. Krashen, S. D. (1982). *Principles and Practice in Second Language Acquisition*. Pergamon Press.
6. Bergmann, J., & Sams, A. (2012). *Flip Your Classroom: Reach Every Student in Every Class Every Day*. ISTE.
7. Aronson, E. (2000). *The Jigsaw Classroom*. Addison Wesley Longman.